

GUSTAF III:s DÖD

UR LEONHARD VON HAUSSWOLFFS LIV OCH MEMOARER

Av skriftställaren CARL-GUSTAF THOMASSON, Lund

DET är kanske någon överdrift att säga, att Gustaf III:s oförliknelige ceremonimästare, slutligen rikshärolden och överceremonimästaren Leonhard von Hausswolff är bortglömd. Men så långt ifrån sanningen är det nog inte. Typiskt är att Hausswolff inte ansetts värdig ett rum i något av våra talrika uppslagsverk. Det enda mig veterligt förekommande biografiska omnämmandet av Hausswolff har — bortsett från de givna och summariska uppgifterna hos Elgenstierna och äldre adelsgenealogier — det gamla Svenskt Biografiskt Lexikon, ny följd; det är en uppräknig av data plus ett par föga uppskattande och f. ö. ganska missvisande rader av J(ohan) G(abriel) C(arlén), Emilie Flygare-Carléns under vedernamnet »revolutionsfåret» kände man. Och dock var Hausswolff en av sin tids, enkannerligen den gustavianska epokens, mest kända män, uppskattad och respekterad som få andra. Det kan kanske stöta en och annan för huvudet att erinra om hans betydelse för ceremoniel och överhuvud för vårt svenska ceremoniväsens utveckling; det är i varje fall anakronistiskt att betrakta hans person och insatser på detta område med vår tids ögon. Man måste hålla i minnet vilken roll dylikt spelade under kungar som Gustaf III och Gustaf IV Adolf. Hausswolff betraktade också sina höga ceremoniella charger vid hovet som sin egentliga livsuppgift, som ett kall, alldeles oavsett de därmed förenade sociala agremangerna och alldeles oavsett att han dessutom var fast knuten till ett ämbetsverk. Han uppnådde redan under Gustaf III:s tid ett mästernskap på sitt område, en av alla obestridd auktoritet, som den ceremoniälskande konungen självfallet var den förste att tillfullo uppskatta.

Men Hausswolff har mera att säga eftervärlden. Han har efterlämnat betydande arkivaliska samlingar, som nu till största delen finnas i våra offentliga institutioner — främst Uppsala och Lunds Universitetsbibliotek — och som ha mycket att meddela utöver

rent ceremoniella materier. I likhet med många andra dylika dokumentsamlingar äro de Hausswolffska papperen praktiskt taget outnyttjade. På flera ställen i dem finner man klart och tydligt utsagt, att deras upphovsman tänkt sig något annat än att de skulle ligga oanvända i arkivens gömmor. Och det må man inte förtänka honom. Sam Clason med sin enastående intuition och slagruta för det originella och värdefulla torde ha varit den ende historiker, som mera ingående sysslat med Hausswolff. Clasons gärning som historiker fick dock som bekant i stor utsträckning karaktären av torso, av lysande men ofullbordade uppslag på vitt skilda områden — hans betydande politiska verksamhet stod framför allt hindrande i vägen. Samman med Hausswolffs systersons dotterson, slutligen överbibliotekarien vid Lunds Universitetsbibliotek Carl af Petersens, som inte saknade beröringspunkter med sin mödernefrände, offentliggjorde han i första bandet (1909) av det kända och välredigerade arbetet »För hundra år sen» en svit på femtiofem brev från Hausswolff till dennes nära vän, överstekammarherren greve Nils Posse på Hellekis, skrivna under åren 1809—1810; i förordet till detta band finnas också några kortfattade men, som var att vänta, mycket initierade notiser om Hausswolff. Korrespondensen är både förtrolig och innehållsrik, men den rör sig inom en starkt begränsad tidrymd, som dessutom tack vare sin intensitet absorberar nästan allt intresse på bekostnad av mera personliga drag. Dock avslöjar den givetvis en hel del och har ett par för Hausswolff mycket karakteristiska vändningar, som skola exemplifieras nedan.

Vad som ger Hausswolffs notiser ett speciellt värde är främst två faktorer. Den ena är hans bevisliga tillförlitlighet och noggrannhet, den andra hans goda informationer. Gång på gång finner man honom understryka den vikt han lade på att få tag i förstahandsmeddelanden, ogrumlade källor. 1809 i juli skriver han t. ex. till Posse om Carl XIII:s just försiggångna kröning: »Ännu har jag ej hört, om man tagit ritning av kröningsplanerna; men Masreliez har lovat komma till mig och justera vad jag om hyllningsplatsen infört i min journal.» Han hade genom sin ställning och därav följande förbindelser de bästa möjligheter att få autentiska upplysningar om allt av intresse, som han inte själv var med om. Osentimental och klarögd till sin läggning som han var, begåvad med både kunskaper och förmåga att uttrycka sig i skrift, därtill den födde aristokraten i tänkesätt och uppfattning, gör Hausswolffs framställning när den är som bäst ett övertygande

intryck. Han överträffar utan det ringaste tvivel majoriteten av sina skrivande samtida. Hans stora kärlek, ja, svaghet för sin *métier* får ofta något av karaktär, av heroism över sig; man känner till, att redan hans gustavianska samtid hade roligt åt hans ibland säkerligen överdrivna nit, som väl också hade något av mani i sig. Men Hausswolff lät ingenting rubba sig i det fallet och förblev hela sitt liv sina gustavianska stilideal trogen, trots att han levde långt in på Carl Johans regering.

Leonhard von Hausswolff var årsbarn med Gustaf III och alltså född 1746. Hans far var den lärde och ansedde stockholmskyrkoherden, teologie doktorn och tjänstgörande hovpredikanten Justus Christofer Hausswolff. Lennart Linnarsson har i sin intressanta avhandling från våren 1943 om riksrådens licentiering ett par små notiser om kyrkoherde Hausswolff som visa, att han vid mitten av 1760-talet intog en inflytelserik ställning i Prästeståndet; han tillhörde de dissentierande mössor, som småningom övergingo till hattpartiet. När sonen var tio år gammal blevo han och hans syskon adlade och adopterade på en farbroders adliga namn och nummer. Sin hovmannabana började Leonhard v. Hausswolff 1767 som hovjunkare, blev 1790 ceremonimästare, 1791 rikshärold och 1802 överceremonimästare, den förste i sitt slag i vårt land. Jäm-sides härmed tjänstgjorde han från 1768 i Krigsexpeditionen, där han 1776 blev registrator och 1791—1822 var protokollssekreterare. 1810 nedlade han sitt ämbete som rikshärold. Han avled ogift 1826.

Hausswolffs dominerande livsintresse kan förefalla en eftervärld kuriöst och ensidigt, men det blir när man studerar honom endast undantagsvis monotont eller tröttande. Denne typiskt gustavianske kavaljer sans peur et sans reproche hade en så omfattande erfarenhet, en så spontan medkänsla och sist men inte minst en så underfundig och verkningsfull humor, att han sällan blir tråkig. Och först och sist var han karl för sin hatt. Bernhard v. Beskow har i sina Lefnadsminnen en skildring av Hausswolff, som han fått av en kollega till denne i Krigsexpeditionen, den numera bortglömde poeten, författaren och översättaren J. M. Stjernstolpe. Hans minnesbild illustrerar väl det nyss sagda. Det heter hos Beskow:

Bland andra målande drag, som Stjernstolpe berättade, var följande. Dåvarande rikshärolden, överceremonimästaren v. Hausswolff, det då finaste praktexemplar från Gustaf III:s hov, satt som registrator [läs: protokollssekreterare], tillika med Stjernstolpe, i Lagerbrings expedition. Tidningen om konungens [Gustaf IV Adolfs] fängslande

emottogs av honom med lika djup sorg, som med livlig glädje av de unga kansliherrarna. Hausswolff yttrade blott: »Det hade jag aldrig trott, då jag utropade honom till konung.» Efter en stund kom en av hertigens drabanter med befallning till rikshärolden att, åtföljd av kanslihärolder, stiga till häst och kungöra regementsförändringen för folket. Man visste då ej på morgonen, huru en sådan kungörelse kunde mottagas av den lägre befolkningen, och om pöbeln ej skulle hälsa uppläsaren med stenregn, eller anställa ett slags 20 juni både för honom och hans följeslagare. Den gamle hovmannen steg upp helt lugnt, tog sin hatt, för att gå dit plikten kallade, och frågade ett par av de unga, som nyss triumferat högljuddast, om de ville hava den godheten att följa honom, såsom kanslihärolder. »Det skall f—n göra», ropade dessa, »få sig en sten i skallen!» Ett par äldre män följde med. Mottagandet blev dock icke tragiskt, fastmer hurrades på några ställen. Då man berättade för gubben Hausswolff, att en gumma vid hans åsyn hade sagt: »Herre Gud, se änkedrottningen, som är ute och ber för sin son!» (till vilket misstag på person den åldriga, kvinnliga, sminkade figuren, klädd i purpurkåpa med guld-kronor, väl kunde ge anledning) fann han sig därav högeligen smickrad, och sade: »Ja, hon har haft få likar i värdighet och behag.»

Från denna berättelse hänvisar Beskow till en not av följande lydelse:

Då jag ej vet, om jag mera råkar denna egenartade personlighet i dessa minnen, må några drag tilläggas, för att visa huru han var helt och hållet i sin karaktär. I hovsorg avlade han smink. Den nya hovuniformen, med vida underkläder och stövlar, ansåg han blott passa matrosar, och bar alltid den gamla svarta och röda hovdräkten, med kappa och värja, samt strumpor och skor. En dag infann han sig sålunda klädd, bjuden på en engelsk fregatt, vars befälhavare gav en déjeuner för Carl Johan. De engelska sjömännen tyckte så mycket om denna äkta gammaldags hovman, att de drucko hans skål ännu på Medelhavet, enligt vad Adolf Rosen, som följde denna expedition, berättar.

Hur Hausswolff verkade på en honom så väsensskild man som A. F. Skjöldebrand, framgår av ett ställe i den sistnämndes memoarer, som liksom de två föregående citaten finns i förordet till Clason—af Petersens' nämnda arbete. Skjöldebrands teckning av den helt unge Hausswolff förefaller en aning chargerad, men den är träffande och samtidigt mycket fyndigt och lustigt hopkommen. Den lyder:

Vid dessa tillfällen (en cour på hovet vintern 1775—76) utmärkte sig hovjunkaren Hausswolff, som drivit konsten att skära före till en artistisk höjd. (Han hade den för en hovjunkare behagliga egenskapen att med lätthet kunna komma igenom en trängsel utan att besvära någon, vartill utom konsten bidrog hans smala, smidiga växt.

Men han var märkvärdigast som förskärare.) Han tog en stekt fågel på en gaffel, och sedan han med kniven på det mest behagfulla sätt blott, som det syntes, lindrigt vidrört den, slog han några små slag med kniven på gaffeln, som höll steken, och den föll i eleganta skivor, utbredd på presentertallriken. Var och en, som drivit sitt yrke till förträfflighet, förtjänar aktning. Hausswolff förtjänade den även i andra avseenden och var en hederlig man. Han överlevde långt den tid, som här omtalas, blev överceremonimästare och dog vid mer än åttio års ålder, sedan han, alltid lika artig, rak och elegant, en tid varit det enda levande monumentet från Gustaf III:s eller den högst förfinade artighetens tidevarv.

De sista orden i detta citat böra kanske kompletteras med tillägget, att en av det gustavianska skedets mest strålande stjärnor, den av Kellgren och Oxenstierna besjungna grevinnan Augusta von Fersen-Löwenhielm, överlevde Hausswolff i inte mindre än jämnt tjugo år; hon avled alltså först 1846, 92 år gammal, och torde då ha varit det sista »monumentet» från den höggustavianska tiden. Skjöldebrand räknade tydligen endast med herrarna.

Hausswolffs ibland allt uppslukande intresse för den ceremoniella sidan av tillvaron, för rang- och distinktionsfrågor kommer ofta fram på ett roande sätt, inte minst i korrespondensen med greve Posse på Hellekis, som själv i egenskap av överstekammarherre var en högt placerad och kvalificerad kollega, en av de ytterst få, för vilka Hausswolff i detta avseende hyste ett fullkomligt förtroende. När Hausswolff en gång för Posse skall presentera den ur svensk synpunkt synnerligen tvivelaktige ryske ministern David Alopæus — han hade ehuru född finne stor andel i det ryska örfallet på Finland i februari 1808 — heter det så här:

Herr Alopæus har påskafton souperat hos baron Love de Geer och i går varit hos statssekreteraren Lagerbrings. Han är kammarherre med nyckel, har 2:ne crachats av S:t Anna och S:t Wladimir, är pudrad, har goda och härliga fasoner etc. (Spärr. av mig.)

Ibland kunde han vara sarkastisk på ett sätt som förefaller oss löjligt och som vi närmast skulle karakterisera som bornerat men som sett i sitt rätta ljus — mot den historiska bakgrunden i förning med samtidens syn på tingen, speglad av en man i Hausswolffs ställning — i varje fall är fullt förstäeligt. Om ceremonielet vid den olycklige Axel v. Fersens högtidliga begravning i Stockholm den 2 december 1810 har Hausswolff följande syrliga anmärkning, som tidigare delvis citerats av Birger Wedberg. Man måste

härvidlag komma ihåg, att Hausswolff sällan kunde vara belåten med ceremoniella arrangemang ordnade av andra än honom själv, då han visste mera om dithörande ting än alla andra. Han skriver i brevet till Posse:

Rage för uniformers bärande vid alla tillfällen betager all ton och takt. Kommendörer av Svärdsorden voro de flesta i uniform, som bort vara svartklädde, men de, som hade takt, voro det. Deras excellenser voro dock samtliga svarta, och en av dem, serafim, gjorde sig en heder berätta, att han lånt sin påhavande dräkt av högkaren Engel. Jag kunde ej underlåta markera min förundran höra dylikt, och hans excuse blev alltid för mig lam. Justitieråderna voro alla i sin med guld broderade uniform och stövlar. Det är sant, en del av dem behöver hava en stämpel för att synas vara av qualité, men en uniform på skrivare är något, som jag just fräser åt. Min otäcka tunga var där även framme, och man ursäktade sig med att hava frågat statsministern för justitien, som opinerat för uniformen. Jag vill hoppas, att denne herre [greve Fredrik Gyllenborg] förstår sig bättre på lagen än etiquettes, och i samma tanka är jag om justitiekansleren [greve H.-G. Trolle-Wachtmeister], som är kommendör av Nordstjerneorden och nevö till greve Fersen, men dock var i sin broderade uniform, äntelig och stövlar, det förstås i denna upplysta tiden. Han fick även litet påskrivet av en viss tunga, som aldrig kan tiga. — — — (Spärr. av mig.)

Att Hausswolff inte hade mycket till övers för en man som Georg Adlersparre är lätt att förstå. I ett långt brev till Posse den 3 juli 1809 berättar han om Carl XIII:s kröning och hyllning m. m. ett par dagar tidigare. Det heter där med bister ironi:

— — — Adelsuniformen med stövlar och sporrar i en sådan hetta må då så vara, efter vi leva i stövelåldern, men att adeln i dylik och andra uniformer hade uti en kröningsceremoni-procession de flesta hattar på sig, choquerade mig på ett utmärkt sätt, ty de andra stånden hade det intet.

Så snart statsrådet Adlersparre kom på borggården, satte han genast sin generalshatt på sig (NB de militäre statsråden hava generalsbroderi på kläderna), men jag lät hans vän Rosenblad avertera honom om, att det ej passade. Det kostade på, men lurken blev obetäckt. (Spärr. av mig.)

Hans humor och stora personkänedom framlysa i ett annat brev till Posse, där den berömde sjökrigaren Johan af Puke (1751—1816) är på tapeten:

— — — Puken adlades först 1797 den 1 november, och uti hans i matrikeln införde biografi har man délicatement vidrört hans extraktion och väl sagt, att han var en son av den kapten Puke, som hals-

höggs 1756, men endast sagt, att modren hette Branting. [Den äldre] Puken var aldrig gift, utan denna överamiral är en produkt av ett ganska kort vistande fadren gjorde på gästgivaregården i Ronneby. Riksrådet Beck-Friis i världen, tämmelig kännare av la chronique lubrique, ville tvivla på, om det var den avledne Puke eller ryttmästar [Rudolf Hodder] Ahlberg, sedan [adlad] Stiernsvärd, som hedern kunde tilläggas. — — —

Om Hausswolffs självständiga hållning — desto mera hedrande för en man i hans ställning — föreligga många vittnesbörd. Trots sin stora personliga veneration för Gustaf III drog han sig ingalunda för att på ett ganska riskabelt sätt kritisera vissa ömtåliga saker, t. ex. kriget med Ryssland 1788—90. Krig och militärväsen avskydde han överhuvud och såg i dem ett människornas syndastraff; han hade mycket starka ord för alla former av militärvälde, som han vanligen kallade »korporalism». Den sirlige hovmannen hade troligen även rent personligt svårt för att förlika sig med vissa, kanske inte alltid mot honom så finkänsliga representanter för krigarståndet.

I den ganska omfattande samlingen Hausswolffpapper, som efter överbibliotekarie Carl af Petersens död 1925 tillföll Lunds Universitetsbibliotek, finnas bl. a. två omslag innehållande Hausswolffs dagboksanteckningar för åren 1792—95. Tyvärr äro de varken så fullständiga eller så omfattande man skulle önska, men de innehålla dock åtskilligt både av intresse och, i ett par fall, av värde. Ord och Bild (häfte 5, 1943) har publicerat en av undertecknad framdragen och kommenterad memoar ur dessa dagboksanteckningar, vilken behandlar ett besök i Sergels ateljé i juni 1793 av Hausswolff och det äkta paret Lars v. Engeström. Memoaren synes ha ett speciellt intresse därigenom, att den ger ett nära nog precist och även kontrollerbart riktigt besked om den dräkt eller rättare uniform Gustaf III bär på Sergels berömda staty av kungen vid Skeppsbron i Stockholm, vars stora gipsmodell det 1793 hos konstnären gästande sällskapet just beundrat. Den detaljen har man nämligen inte känt till tidigare.

Dagboksanteckningarna i fråga innehålla emellertid främst två partier av verkligt värde, båda från 1792 och behandlande de två sista stora händelsekomplexen i Gustaf III:s liv, riksdagen i Gävle januari—februari och de dramatiska dagarna mellan attentatet mot konungen den 16 mars och hans död den 29 mars detta år. En och annan samtida skildring sysslar väl mera ingående med de centrala, riksvärdande angelägenheterna — detta gäller i första

hand riksdagen i Gävle — men ingen av dem kan ta upp tävlan med de Hausswolffska anteckningarna i fråga om tillförlitlighet, personkännedom och stil. Hausswolffs memoar om Gustaf III:s dödsdag är i alla avseenden oöverträffad. Den har en koncentration och en inre trovärdighet som övertygar. På ett flertal punkter kunna även Hausswolffs uppgifter verifieras av de bästa förstahandskällorna. Den ger miljön kring Tjusarkonungens dödsläger på ett sätt, som för alltid etsar sig in i ens minne.

Memoaren torde ha skrivits tämligen kort tid efter konungens död. Armfelts relation om samma händelse i Elof Tegnér's biografi har vissa förtjänster, särskilt i fråga om redogörelsen för konungens testamentariska förordnanden på dödsbädden och i synnerhet beträffande tillkomsten av den ryktbara kodicillen till hans testamente av 1780 och 1789 — angelägenheter som också på det intimaste sätt berörde Armfelt personligen och om vilka han rimligen kan förutsättas ha haft förstahandskännedom. Härom har Hausswolff — och det är ur trovärdighetssynpunkt en förtjänst hos hans framställning — inga mera ingående detaljupplysningar att ge, vilket han f. ö. uttryckligen betonar. I övrigt har Armfelts relation visserligen drag av äkthet, men den fladdrar hit och dit från det centrala, händelserna kring konungens dödsbädd, och inte minst till ämnen, som hade intresse för gunstlingens egen person. Han nedskrev enligt Tegnér sin berättelse under landsflykten — när får man inte veta. Den är i varje fall av långt senare datum än Hausswolffs strängt sakliga redogörelse, och sammanhållningen av händelserna har säkerligen även ofördelaktigt påverkats av Armfelts upprivna tillstånd och därmed nedsatta iakttagelseförmåga under Gustaf III:s sista timmar. Han såg ju hela sin värld störta samman.

Beträffande riksdagen i Gävle äro de ledande eller mera betydande männens minnesanteckningar förvånande intetsägande, t. ex. C. G. Nordins, eller bristfälliga, t. ex. Wallquists och Schröderheims. Hausswolff behandlar både riksdagen och tiden 16—29 mars strängt kronologiskt, dag för dag, tar samvetsgrant med vad han fått veta — och det är inte litet — anger ofta sina källor och alltid om någon osäkerhet kan tänkas i fråga om materialets tillförlitlighet. Hans dagboksanteckningar synas alltså förtjäna namnet, så långt man rimligen kan fordra. Någon gång har han — högst efter någon vecka eller så omkring — tillagt eller interfolierat kompletterande notiser. Dessa, som ofta äro sådana av stort intresse, ha mestadels infogats i själva texten. Något miss-

förstånd eller någon oklarhet ge de inte anledning till, i synnerhet som dagboksförfattaren som regel anger, när dessa tillägg gjorts och f. ö. anvisar dem deras plats i texten. Interfolierade kungörelser, förordningar, tryckta ceremoniel m. m. komplettera ofta hans framställning.¹

Hausswolffs såvitt man kan se ende verkliga konkurrent som skildrare av riksdagen i Gävle — alltså ur denna helhetssynpunkt sett — torde vara den framstående Skåneprästen och prästeståndsledamoten Anders Lanærus i hans likaledes otryckta, mycket originella dagbok, som jämväl finns i Lunds Universitetsbibliotek. Den är dock betydligt mera kortfattad och skattar, naturligt nog, ganska mycket åt speciella prästeståndssynpunkter. Den är heller inte så underhållande som Hausswolffs framställning men kompletterar i alla fall denna på ett ganska förträffligt sätt. Hausswolff synes som ingen annan ha stått fri och obunden av alla parti- och kotterihänsyn.

Undertecknad hoppas få tillfälle att inför vetenskapligt forum i sin helhet framlägga bl. a. dessa båda Hausswolffska memoaravsnitt, i samband med en utförlig biografi. Här skall endast meddelas en kort memoar från den 26 februari 1792, vars innehåll bildar liksom en övergång mellan riksdagen i Gävle och de dramatiska marsdagarna, samt de mera vidlyftiga, ytterst anmärkningsvärda anteckningar Hausswolff gjort till Gustaf III:s dödsdag. Den korta memoaren ger i blyxtbelysning konungens belägenhet under dagarna mellan riksdagens avslutning och attentatet. Dess värde förminskas inte av att den bekräftas av ett par rader i R. F. Hochschilds (tryckta) Memoarer, som också skola citeras. Hausswolff skriver under den 26 februari 1792:

Reste från Gefle klockan 10 förmiddagen och fortsatte resan hela natten samt kom till Stockholm klockan 11 förmiddagen den 27 februari för att genast få skynda mig i kläder och anförda danska ministren greve Rewentlov till audience hos Konungen, som inkom från Haga klockan 1/2 1 att giva lever och därefter [ge] honom particulier

¹ Författaren till denna uppsats har inte kunnat finna mer än en forskare, som övverhuvud citerat dessa Hausswolffs dagboksanteckningar. Det är Per-Adolf Lange i hans avhandling om Anders (af) Håkansson (1940). Hans åberopande av dem sker dock mera i förbigående, i två fotnoter (sid. 199 o. följ.). Men det är ganska betecknande att Lange på det senare stället kommit till följande resultat i fråga om de Hausswolffska anteckningarnas källvärde: »Se även — — — von Hausswolffs Dagbok [sic] 25 augusti [1792] (LUB), vilken innehåller en korrekt redogörelse för Håkansson's avsked [från befattningen som chef för Handels- och Finanzexpeditionen; spärr. av mig].

audience. Feck veta att Kungen anlönt på Dramatiska Spectaklet d. 25 litet efter klockan 7 om aftonen, att han med ingen handklappning där blivit recipierad utan varit förundrad över den köld, som regerat parterren och logerna. Där har varit en obekant hop av folk, som han och hans cavalierer ej känt. Han skall [ha] varit så förundrad över denna indifference, att hans yttrande nästan marquerat det han önskat sig ej hava rest så fort.

Hos Hochschild heter det under den 25 februari:

I dag kl. 9 reste konungen ifrån Gefle och ankom till Svenska Dramatiska spektaklet uti Stockholm kl. 7. Han nedsläppte fönstret i sin loge, och då han såg folket på parterren sitta omkring väggarna samt ingen klappa eller röra sig, sade han åt den, som satt bredvid: »Se huru de sitta», så högt, att de närmast omkringstående hörde det. — — —

Hausswolffs memoar om Gustaf III:s dödsdag har följande lydelse:

Den 29 mars. Mig är förvisso berättat att Hans Maj:ts tillstånd sedan klockan 4 i morges funnits märkeligen försämrat, så att de medici som vakat voro högst bekymrade och de samteliga blivit tillkallade på mårngonstunden. Bergsrådet Dahlberg, som i flere år varit Hans Maj:ts livmedicus innan han blev bergsråd var på Konungens befallning eftersänd klockan 4 men hant ej förr än vid pass 6 komma. [Han] har vid pass klockan 9 sagt Konungen att slutet vore nära och bett honom sända efter sine herrar bröder. Konungen har därefter sagt kan det vara så när och låtit kalla hertig Carl. [Konungen har] frågat flere gånger efter statssecret. Schröderheim och baron Evert Taube. Biskop Wallquist blev även eftersänd, och allt var inom en halv timme i största bestörtning och rörelse.

Biskop Wallquist har utgivit en berättelse om Konungens sista stunder, och man är av den tanken att det ej blir Wallquists sista lögner. När man läser den och hör någon, som varit närvarande, finner man en märkelig skillnad.

Berättelsen jag fått är åtminstone mycket skiljaktig, jag skall bjuda till giva den efter vad flere instämt uti.

Klockan vid pass 3 om mårngonen fant doktor Théel, som kastat sig på en sophä att litet vila men av en besynnerlig inquietude tyckte Konungen ropa på honom, att tillståndet försämrades, andedräkten blev tyngre, pulsen var döende enfin alla tecken att slut var snart, och som han ej ville vara ensam med livmedicus Sal[o]mon, tog han sig tillfälle nämna om den sjukdom Konungen haft i Damgardten 1780, och att bergsrådet Dahlberg nyttjat någon medicin som Hs M:t fant sig väl av. Varföre han frågade om ej Dahlberg feck eftersändas. Svaret blev ja, sedan Konungen dock först frågat om ej Théel kände samma medikament. Théel skrev straxt en billet till Dahlberg på Konungens befallning att genast komma. [I marginalen:] (Théel

skrev till hertig Carl endast dessa ord jag tycker intet om Konungens tillstånd, Eders Kongl. Höghets närvaro fordras. Hertigen kom ock genast. En billet feck drotsen ifrån Théel och kom. Allt detta passerade emellan 3 och 5.) Han anlände ock emot klockan 5 om mårgonen. Konungen har då tilltalat honom ganska nådigt, påmint om sjukdomen i Damgardten och begärt samma medicin. Dahlberg fant tillståndet svagt, lät hämta medikamentet samt gav [Konungen] därav, då Konungen, som allt fant andedräkten tyngre ville sätta sig upp i en fauteuille, vilket Dahlberg även tillät. Hs M:t sade det var bra och giv mig litet mera av den emulsion, ty det soulagerar. Man gav honom, och Théel med Dahlberg hade emedlertid då sagt hertigen, som var uti audiencerummet, att dödsarbetet redan var börjat, och fråga blev vem som skulle ge monarken denna tidning. Hertigen ville det ej, Théel hade redan sagt att han fant Konungen svag, man eftersände emedlertid Wallquist och Schröderheim, och Taube med Armfelt och flere voro redan uppe. Dahlberg som ej fant någon tid att förlora tog sitt parti, gick in och sade det han vore ledsen finna att medikamentet ej ville göra den soulagement, som han väntat, utan att han fant Konungens krafter och tillstånd vara svagt [sic]. Han frågade om Konungen ej ville tala med sine bröder och med sin biktfader. Konungen invände då häftigt: Vad! Skall jag nu dö. Dahlb.: Vårt liv står i Herrans hand; men för människors ögon ser här svagt ut, min plikt är att säga huru jag finner det. Konungen: Jag finner mig nu värkeligen lättare i bröstet och giv mig litet mera av eder emulsion. Han feck det, och Dahlberg nämnde ännu en gång om prästen, men Konungen svarade ja i mårgon får han komma, var är Schröderheim. Denne hade ännu ej hunnit uppkomma men anlände genast efter, som lärer hava varit något efter klockan 7 om mårgonen. Konungen befallte honom då uppsätta och utfärda fullmakt för baron Armfelt att vara överståhållare i Stockholm jämte tvenne andra expeditioner, som jag ej vet varom. Han skrev då genast detta och kom att presentera till underskrift. Kungen genomläste expeditionerna och underskrev men anmärkte vid den ena att Schröd. ej fattat där rätt hans mening, varföre Schr. omskrev den och då den skulle underskrivas plumpade Konungen så att den för andra gången feck omskrivas och blev då sedan värkel. undertecknad av Konungen, man påstår med mest död hand. Emedlertid var herr Wallquist kommen, och Dahlberg hade flere gånger nämnt om honom och att Konungen borde tala med [sin] biktfader etc. Men Konungen, som emedlertid åter lagt sig, svarade alt. jag har ännu något mer [att] tänka på. Han har då frågat efter baron Taube som stod bredevid sängen, men vad han sagt honom vet jag ej. Wallquist var ställd emellan bägge dörrarna, så att han snart kunde vara till hands. Tiden led, livskrafterna avtynade och Dahlberg, som flere gånger yrkat på att konungen skulle tala med prästen, yttrade, att om Eders M:t vill vara nådig och kalla prästen torde Eders Maj:t få någon mera tranquillité, och dessutom för exempel och att satisfiera allmänheten. Schröderh., som fått underskriften, förenade sina böner med Dahlbergs och tillade för eftervärdens skull eller något dylikt, en un mot

några skäl som då änteligen förmådde monarken att säga ja låt komma Wallquist [sic]. (Jag är här litet förvillad om tiden men det vet jag att vid pass halv tio på förmiddagen voro kommunionssakerna ännu ståendes i matsalen uti sitt foder och buros en stund därefter in uti audiencerummet.) Dahlberg sade åt Wallquist gör ej långt, ty vi kan ej räkna på många minuter. Wallquist mycket förstörd började då att han var övertygad om Konungens sinnesförfattning, lugn etc., varföre han på Guds vägnar gav honom förlåtelse för alla hans synder och började läsa *Fader vår*. Vid tredje bönen sade Konungen: Håll, jag vill sova litet, en minut eller två voro ögonen igen, och då han hastigt öppnade dem, sade han: Min bön *O rena Guds lamb* men som jag den ändrat (eller som jag brukar läsa den. Vilketdera som är den rätta [versionen] är jag ej viss på, ty berättelserna variera därom.) Dahlberg sade åt [förste kammarpagen Otto] Möllersvärd känner ni den bönen, så soufflera Wallquist, vilket Möllersvärd då gjorde, och sedan den var slut lästes *Fader vår*, som Konungen medläste till *Och förlåt oss våra skulder*, då han ej följde med utan Wallquist en grand galop continuerade och gav [honom] nattvarden samt läste välsignelsen [frågetecken]. [I marginalen: Denna berättelse har jag av Théel från en afton då jag en petite committé souperade där.] Under det den lästes, tyckte man Konungen ropade eller nämnde Schröderheims namn, varpå man framkallade honom, som då sade vad befäller E. M., men ögonen voro då brustna och bröstet flämtade litet, då Dahlberg sade fråga ej mer utan var endast stilla och tysta. Några pustar långt emellan varje blevo därpå, och efter Dahlbergs klocka var då 55 minuter på 11 slutet. — — —

I ett förordnande av år 1812 angående sin begravning och i sitt testamente av 1820, båda riktade till systersonen och universalarvingen, slutligen översten och generaladjutanten Justus Christopher von Schoting, föreskrev Hausswolff den största enkelhet. Den gamle ceremonieexperten röjer sig dock i det in i minsta detalj uppgjorda schema, som då skulle följas. Hans indignation över nya och enligt hans mening omotiverade bruk framträder i orden, att »av svepningen bör intet något vara synligt utanför likkiste-locket, som nu i sednare tider blivit ett uselt bruk». Hans tillgångar voro ej stora, men han lyckades med små medel upprätthålla sin sociala standard. Han efterlämnade ett ganska rikligt och välsorterat bo, vars olika föremål i våra dagar skulle ha betingat stora summor men som med dåvarande låga värden i allt ej uppskattades till mera än något över 1,300 riksdaler banko, sedan skulderna fråndragits. Han höll sig dock in i det sista med såväl betjänt, kusk och städerska som vagnar och ett par hästar, för vilka han särskilt ömmade i sitt testamente. För systersonen avslöjar han vissa svagheter i sitt bohag. »Det gamla utslitna av

meubler, garderobe m. m. jag lämnar skulle genom en anställd auktion förråda bristfälligheten av mitt bo», varför han ber sin arvinge undvika en sådan. Och han tillägger i detta sammanhang: »Du känner själv till att mitt hushåll varit satt på den lättaste fot; men ändå gått som Du sett med någon ordning, och jag har Gudi lov aldrig lidit nöd.»

Ovanför vapenskölden i Leonhard von Hausswolffs sigill fanns ett enda ord: *Honeste*. Det talar om något väsentligt i hans personlighet. Djupare sett ger han intryck av att även ha varit en ödmjuk natur. När det gäller egna synpunkter och aspirationer — utanför hans specialitet förstås — förefaller han många gånger nästan undfallande anspråkslös. Det ceremoniella hade för honom karaktären av inte endast axiom utan av ett ofrånkomligt krav, i första hand påkallat av hänsynen till Konungens och Rikets värdighet, som det endast i undantagsfall kunde beviljas dispens från. Ur ren stilsynpunkt var han förmodligen den mest konsekvente och mest genuine av alla gustavianer. Han var den siste, som lätt och elegant trippade på tå bland ett nytt släkte av stövelprydda, martialiska hälgångare.